

Jure Čeh

ČLOVEK KOT UMETNIK

ESEJ (nadaljevanje) MOČ IN UČINEK BESEDE

Zdaj ko poznamo razliko med Mrtvim in Živim bivanjem umetnine pa tudi stvarnosti same, lahko prezrcalimo to dogajanje na Besedo, nosilko pisnega izražanja. **Beseda je udejnana Energija.** Bolj ko se spuščamo v racionalno zaznavo te Energije, bolj le ta postaja Misel. Misel si lahko predočimo kot elektriko, ki je vseprisotna v ozračju. Z zoženjem na točko dobiva prodornost in moč učinkovanja. Izvirnost Besede je tudi naša izvirnost, vendar kot Živa Beseda ima, neodvisno od stvaritelja, lastno spoznavno nedoločljivo bivanje. **Beseda je potemtakem emanacija skristalizirane sile Duha, ki iz »brezizraznega« lahko učinkuje na individualne zavesti posameznika.** In, pazimo vedno le skozi v dejanje **PREPOZNAVANJA!** Prav na ravni Živega bivanja Besede in naše postavljenosti nasproti njej se srečujemo s pojmi, kot so: **razumevanje, verovanje in spoznanje.** Zdi se mi prav, da se za hip pomudimo pri teh sila pomembnih pojmi, ker so življenjski, saj se z njimi srečujemo vsakdan:

Razumevanje: je pogojeno z racionalnim svetom. Je intelektualno zaznavanje, ki vedno vsebuje objekt – (tisti, ki je razumljen) in subjekt – (tisti, ki razumeva), četudi gre za samorazumevanje. **Za dejanje razumevanja je vedno potrebna dvojnost!** Razumevanje iracionalnega ni mogoče. Vzporedna ali vsaj najbližja beseda bi bila – dopuščanje.

Verovanje: je pogojeno z iracionalnim svetom. Verovanje je notranja prepričanost. Izhaja iz čutenja (čutim, da je takó...). Torej je verovanje notranje-čutno zaznavanje. **Za dejanje verovanja je potrebna prepričanost!** Medtem ko

Spoznanje: je vedenje.

Ustavimo se spet pri sicer zelo poenostavljeni primerjavi umetnosti z religijo, filozofijo, znanostjo. Če potegnemo vzporednice, bi bile naslednje: Razumevanje-Znanost, Verovanje-Religija, Filozofija kot povezujoč člen med obema, že navedenima vzporednicama, torej: Filozofija-Dopuščanje (čeprav navedena vzporednica ni najbolj posrečena) in Umetnost-Spoznanje.

Razumevanje-Znanost: Težnja znanosti je težnja po kar najbolj dosledni racionalnosti. Smer, ki jo »razum« pri tem ubira, je Analiza in šele nato Sinteza že analiziranih posameznosti. Največja pomanjkljivost razuma je že omenjeni časovno omejeni intelekt. O tem smo podrobneje govorili v predhodnem eseju, v delu naslovljenem (Mrtvo in Živo bivanje umetnine. Prav zaradi te svoje omejenosti se znanost ni mogla in se še zdaj ne more soočiti s kompleksnimi, bivanjskimi vpraša-

nji. Najdlje, koder še seže »razum«, je primerjava prepoznanih dvojnosti ter zrcaljenje ugotovljenih zakonitosti iz »majhnega-detalj« na vseprisotno »veliko« (Makrokozmos-Mikrokozmos). Ker znanost ni zmožna kompleksnega, racionalnega pregleda, namreč, začenja z detajlom, ki pravzaprav visi v praznini nepoznanega. Več analiziranih detajlov, zgrajenih v formo, temelji na praznini. Ugotovljeni zakoni so časovno in prostorsko omejeni in izpostavljeni spreminjanju. Kadar znanost seže onstran ugotovljenih zakonov, se ustavi in se začne Filozofija-Dopuščanje ali predvidevanje.

Verovanje-Religija: Verovanje izhaja iz določenih pračustev, bomo dejali. Otto Rudolf* pravi: da se je verovanje v **sveto** najpoprej dojelo v strahu pred demoni; **naj ga dopolnim v tem, da korenini občutenje religioznosti ali svetega tudi v globokem ozaveščenju samega sebe in svojih potencialov. Širine svojega Bitja.** Zakaj? Zato, ker vse, kar ni kognitivno oprijemljivo na nivoju opredmetene stvarnosti in kar se izmika »razumu«, nas navdaja z občutji neobvladovanja in strahospoštovanja. Tista neotipljiva dimenzija iracionalnosti, slutena pravzročnost vsega, polnoprazen prostor in prepoznana majhnost nas samih do tega nas napolnjuje z občutjem svetega. Človek pa je v vmesnem svetu! Ne čuti se izvzet iz tega iracionalnega, notranje doživljajskega sveta, ker je on-Človek tisti, ki prepozna ta svet in ga doživlja, hkrati pa je dimenzija tega v večini preširoka za naše spoznavne možnosti. **To pomeni, da se Človek prepozna za mnogo širšega, kot se je sposoben razumeti.**

Cerkev kot sistemska tvorba je v odvisnosti človekove težnje po prepoznavanju svoje širine ter od religioznega izkustva, medtem ko religiozno izkustvo in Človek sam nista v odvisnosti od Cerkve. Resnično religiozno izkustvo je analogno Spoznanju ali Razsvetljenju, prebujenju-budizem, satoriju-zen ipd. **Resnično religiozno izkustvo ali izkustvo nasploh je mogoče le v individuu samem.** (Nikakor se to ne more dogoditi zunaj individua in biti preneseno, posredovano...)

Kadar se dogodi religiozno izkustvo, se tudi vzporednica Verovanje-Religija spremeni v Spoznanje. Verovanje torej temelji na »še-ne-spoznanju« in naj bi bilo nekakšen predstadij, pozitivna usmerjenost Bitja k svoji končni resnici. Prav to »še-ne-spoznanje« pa omogoča Cerkvi njen obstoj in avtoriteto.

Umetnost-Spoznanje: Rekli smo že, da je merilo za prepoznavanje umetnika notranja nuja po sporočanju, označili smo ga tudi kot posrednika med silo Duha in Materijo. Prav to prepoznano posredništvo umetnika razosebi in razlasti. Umetnina, Materija sicer nosi značilnosti umetnikovega načina izražanja, njegovega videnja, jezika, poteze, a dejali smo, da ga nadživljuje z lastnim bivanjem. Torej povsod, kjer je prisotno direktno, že od umetnika postavljeno moraliziranje, etiziranje ali kakršnakoli težnja po spreminjanju, tam se predznak spremeni. Umetnik ni umetnik, temveč filozof, ustvarjeno pa ne zaživi kot umetnina, temveč kot miselni izrastek osebnega mišljenja, prepoznavanja ali razumevanja. Tako že v temelju ustvarjeno nima možnosti postati umetnina, temveč zgolj Filozofija.

Visoka umetnost je le »slikanje« prepoznanega, brez kakršne koli težnje po vplivanju, spreminjanju ali dovršitvi. Če torej izhajamo iz postavke, da je Beseda emanacija skristalizirane sile Duha, ki iz nadzavednega lahko učinkuje na individualne zavesti posameznika, **lahko opazimo, da sežeta tisti, ki razume, in tisti, ki veruje, le do BESEDE (tako je manipulacija mogoča), medtem ko tisti, ki spozna, izhaja iz vira, ki pogojuje tudi BESEDO; tako je manipulacija nemogoča.**

Manipulacija: Medtem ko so visoka umetnost, čisto religiozno izkustvo-prebujenje in Visoka znanost brez možnosti in potrebe po manipulaciji, sta religija in

* Otto Rudolf – iz članka Tineta Hribarja: Diviniziranje svetega, Nova Revija 111/112, letnik X

filozofija kot nosilki nekega predreligioznega, religioznega izkustva ali razvijajoče se filozofske misli v določenem prostoru in Času zelo uporabni za morebitno manipulacijo.

Beseda je pri vseh naštetih vzporednicah vedno nosilka informacije ali izkustva. Beseda ima vedno svojo notranjo moč in učinek, upodabljačo simbolno izraznost brezizraznega. Sama po sebi Beseda ni in ne more biti manipulativna. Manipulacija je pojem, ki ga srečujemo v kontekstu, kadar Besedo in njeno učinkovanje »nekdo« uporablja z določenim, specifičnim namenom. Takrat se bistvo Besede zoži, stacionira in omrtvi. Zanimivo je, da sta oba, tako Manipulant kot manipulator, v stanju še-ne-spoznanja. **Živo izkustvo ali spoznaja je mogoča le kot individualno izkustvo, ki je absolutno neprenosljivo.**

V zgodovini Umetnosti se z »individualnim« srečujemo nekako od poznega srednjega veka, neoplatonizma, začetka renesanse in humanizma. V zgodovini pravim, kolikor se sploh lahko naslanjamo na te dognanosti. Umetnost je od takrat blažje ali strožje vezana. V dobnosti od obdobj, v katerih prevladujejo zdaj liberalnejše in napredne, zdaj konzervativne, avtokratske in absolutistične sile. Po tej zgodovinski razširitvi v prepoznano »individualno« se umetnost najožje veže predvsem v dveh obdobjih. Prvo obdobje je bilo konec enotnosti zahodnega krščanstva obdobje Tridentinskega koncila, v katerem Cerkev drastično, za današnje pojme nedojemljivo omejuje pridobljeno umetniško avtonomijo. Torej **Cerkev**, ki so se ji zamajali temelji in teži za večjo politično močjo protireformacije, omejuje in uporablja tudi umetnost (takrat predvsem slikarstvo) v svoje propagandne namene. V tem času in primeru Cerkvi kot religiozni instituciji ne gre za nikakršno religiozno izkustvo, dano posamezniku, temveč za utrjevanje svojega položaja kot politične sile.

Drugo obdobje pa je znano kot absolutizem francoskega dvora, kjer se barok umakne klasicizmu, subjektivizem se umakne kulturi avtoritete, ki razvrednoti individualnost in vsakršno osebno pobudo. Zgodovinsko znano je, da postane celo Académie Royale neposredno odvisna od kralja in umetnost zopet postane sredstvo, s katerim se manipulira in ki propagira vladarjev ugled.

Manipulacija z besedo, sliko ... nastaja torej tam, kjer politični sistem želi uresničevati normative življenja, ki pogojujejo njegov obstoj. To pa hkrati pomeni začetek propada določenega sistema. Kajti sistemi od vedno težijo k izolaciji in statični naravi, medtem ko sta življenje in v kontekstu eseja tudi Umetnost dinamični, spremljivi naravi, ki prej ko slej stečeta preko postavljenih načelnosti in normativov.

TEHNIČNO IZPOPOLNJEVANJE

V nadaljevanju eseja Človek kot umetnik želim zastaviti problem z dveh vidikov. Z vidika izobraževanja – le to pojmem zelo široko, v primeru pisatelja recimo tisto postopno, evolutivno izpopolnjevanje v izrazu, besedi ..., porojeno iz prakse pisanja prav toliko kot iz teorije in primerjave ..., porojeno iz pisateljeve težnje po večji doslednosti, ekonomičnosti, močnejši izraznosti pisanega ipd., ter z vidika zadnje čase vse popularnejšega, zdaj tudi pri nas, v slovenskem prostoru prisotnega kreativnega pisanja. Če sem za »izobraževanje« dejal, da je postopno in evolutivno, potem lahko označim kreativno pisanje za revolucionarno.

Da bi se lažje razumeli, se bom vrnil v preteklo pisanje (Sodobnost št. 6/7, letnik XXXIX), nanizal in pokomentiral takratne povzetke. V delu eseja, naslovlje-

nega Umetnost kot samostojen proces, se dotikam tudi problema **prizadetosti**, o katerem ugotavljam: »Pojem prizadetosti je tista ključna točka, ki človeka napečuje k preseganju svoje čutne vezanosti in iskanju globlje osmišljenosti življenja.« Prizadetost je dejstvo življenjsko aktivnega človeka, nanj se lahko odzove s stagnacijo, odmikom ali preseganjem...« Dalje nakazujem umetnikov odnos do prizadetosti: »Umetnik prizadetost estetizira in transcendentira v določen izraz. Umetnik prizadetost potrebuje...« in končujem: »Menim torej, da je prizadetost nujen pogoj za umetniško ustvarjanje in edini pravilni pristop.

Izhajaje iz tega vidim bistveno razliko med evolutivnim izobraževanjem ter metodo kreativnega pisanja v prisotnosti ali odsotnosti osnovnega piščevega poriva – **prizadetosti**. Pri tem ne zanikam morebitnih kvalitiet kreativnega pisanja. Prav kakor denar ali televizija je kreativno pisanje le metoda ali tehnika, ki jo lahko uporabimo. Vsaka izboljšava tehnike je piscu v prid, saj mu omogoča večje in lažje gibanje v svetu besed, je pa vprašljiva, kadar ni vpeta v trden okvir in kadar postaja sama sebi namen. Že izoblikovani pisec lahko uporablja metodo kreativnega pisanja kot vsake druge metode. Takó je kreativno pisanje lahko dober cepič na dobro podlago, sam sebi v namen pa postane dejansko, kot ga imenuje Donald Hall* – fast food. Zakaj? Zato, ker pisca včasih povsem izvzema kot »subjekt«, izhajajočega iz lastne izkušnje, lastnega dela in študija... primerjave s preteklo svetovno književnostjo ter, kar je najpomembnejše, iz lastne notranje prizadetosti, potrebne za pravi pristop do teme.

Če se v knjigi Šola kreativnega pisanja (založbe Aleph), kot prvi publikaciji te vrste pri nas, strinjam z Hallovim dvomom, pa se ne morem strinjati z Gardnerjevo** mislijo v njegovem prispevku, naslovljenem: Običajne napake. Prav ta prispevek oz. misel je zbudila mojo reakcijo. Tam Gardner namreč pravi, da je največja naloga učitelja kreativnega pisanja tudi največja naloga za pisca, da povzroči spremembo v piščevem značaju! Kakorkoli to misel obračam, vedno se mi zdi shrlljiva. Saj vendar nismo genetski inženiring! Za pisanje je potrebno in najnujnejše to, da umetnik nastopa s svojim individuomom. Le to, da umetnost izhaja iz enega, edinstvenega človeka, ji pridaja enkratnost in neponovljivost, ki nas vse razširja v zavesti raznolikosti. Zamislmo si samo A. P. Čehova in subtilne značajske poteze oseb v njegovih delih – tako globok uvid v karakter osebe in lastnosti družbe, tako subtilno podani problemi ne morejo biti, niti po naključju ne, plod iskanja prvega stavka ali česa temu podobnega... Ali pa vzemimo Orwelov roman 1984. Če ne bi izhajal iz avtorjeve resnične prizadetosti, opazovanja družbe in uvida o njeni možni usmerjenosti, bi ta roman zlahka uvrstili v žanr znanstvene fantastike in ga prebirali kot zabavno čtivo...

Človek-umetnik nam skozi svoj razvoj, značaj, skozi svoja opazovanja in videnja razstira svoja dela. V njih se zrcalimo vsi. Tako delo nam je lahko všečno ali ne, a le kot tako nosi resnično vrednost enkratnosti ter neponovljivosti in le kot tako je lahko zgodovinsko pomembno. Zakaj torej spreminjati piščev značaj, kot pravi Gardner? S tem pridobimo na **zajamčeno povprečni kvaliteti**, ki temelji na potrošništvu, vendar pa **izgubimo enkratnost individuuma**.

Razlika med spreminjanjem značaja in postopnim izobraževanjem je velika in osnovna. Pri spreminjanju značaja je na udaru vrednost človeka, takega, kot je. Vrednost individualnega je okrnjena ali uničena. Vprašljiva postane tudi kritična zavest takega pisca. Pri postopnem – evolutivnem izobraževanju je bistveno dru-

* Donald Hall – Donald Hall: Poezija in ambicija... Šola kreativnega pisanja, založbe Aleph.

** John Gardner – John Gardner: Običajne napake... Šola kreativnega pisanja, založbe Aleph.

gače. (Izobraževanje lahko beremo tudi kot Samoizobraževanje). Pisati se človek nauči zgodaj, prav tako brati in opazovati. Zavest o samem sebi, zavest o družbi, s katero je obdan in v kateri živi kot njen član, svojstvenost ter kritičnost pa razvija – lahko bi rekli – celo življenje, sprva s pasivnim sprejemanjem, kasneje z aktivno angažiranostjo, opazovanjem, prenašanjem kolektivne informacije z osebnostno noto... Le kot tak je SAMOSTOJEN, medtem ko je človek spremenjene zavesti NESAMOSTOJEN, in če potenciram, živi v odvisnosti od postavljenih meril in v odvisnosti od druge volje.